

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

Професор С.Қ. Қозыбаевтың
70 жылдық мерейтойы мен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дағы
40 жылдық педагогикалық қызметіне арналған

**«БҮҚАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ОТАНДЫҚ ЖҮЙЕСІ.
БАСТАМАЛАР. ҮДЕРІСТЕР. МУМКІНДІКТЕР»** атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

26 қыркүйек 2014 жыл

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
**«ОТЕЧЕСТВЕННАЯ СИСТЕМА МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ.
ВЫЗОВЫ. ТЕНДЕНЦИИ. ПЕРСПЕКТИВЫ»,**

посвященной 70-летию со дня рождения и 40-летию
педагогической деятельности в КазНУ им. аль-Фараби
профессора С.К. Козыбаева

26 сентября 2014 г.

MATERIALS

of the International scientific and practical conference
dedicated to the 70th anniversary and the 40th anniversary
of teaching activities in Al-Farabi Kazakh National University
of professor S.K. Kozybayev

**«THE SYSTEM OF MASS COMMUNICATION IN KAZAKHSTAN.
HALLENGES. TENDENCIES. PERSPECTIVES»**

September 26, 2014

N. Рушанова,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
оқытушы

ЭКРАН МӘДЕНИЕТИ

Заманауи мәселеге айналған экран мәдениеті жер шарының барлық елдерінде әлеуметтік-мәдени дәстүрлердің қалыптасуына тікелей әсері бар. Тайға таңба басқандай тасқа жазылған сөздерден гөрі бейнедыбыспен экран арқылы қанымызға сіңген әдет-ғұрыптарды өзгертип, әлемдік ортақ ұғымдарды бойға сініруде. Әрине, мұндай құбылыстан бас тарта алмаймыз. Дегенмен де, атабабадан үрпаққа жалғасып келе жатқан дәстүрлі әлеуметтік-мәдени иғі әдеттеріміз үшін күресу қажет-ақ. Құдайға шүкір, қазақтың зиялышы ғасырлар бойы созылған зорлық-зомбылыққа, зұлмат-нәубетке мойымаган. Өр кеуделі, асқақ рухты қазақтың ән мен күйі, жыр-дастаны ұлттық

мәденистіміздің сақталу дінгегі. Осындағы дүниелерді экран тіліне көшіру, заман ағымынан қалыс қалмай, экран мәдениетін қалыптастыруға бастама болмак.

Ұлан байтак ел мен жердің исесі, мемлекеттің алтын дінгегі-казак слінің әлеуметтік тарихы, барлық ұлт пен ұлыстарға ортақ: адамзат дамуының бір-бірімен тікелей карым-қатынасындағы байланыс мәденисті, жазбаша мәденисті арқылы өркенистілікке бастау алды. Ал бүтінгі таңдағы мәденисттілігі мен зиялышығы басым багыт экран мәдениеті болғанын мойындау керек.

Өгейсімей, ей казактың баласы,
Бір сәт маган қоңыл бөліп қараши.
Бұрын мені қастерлейтін еді гой

Қазагымның ақылды мен данасы... – деген өлең жолдары өзекті өртеп, жанды ауыртады. Себебі? Бөріміз кешегі кеңестік дәуірдегі бюрократизмнен арылдық делік. Ия, солай-ақ болсын.... Мәселен, көптеген дамыған, өркенисті әлдеқайда өрістеген Қытай, Ұлыбритания, Корея, т.б.сының елдерде ұлт, әдет-тұрып, салт-сана дегендеген сибектеген баласынан сиқейген қариясына дейін ішкен асын жерге қояды. Өздерінің пенде болған соң кездесіп қалатын жасықтығын, кейбір кемшіліктерін жасырып қалады. Онысын әсірессе әғирден беруге намыстаннып, өздерінің ұлт ретіндегі тек жаксы жақтарын гана жарнамалауга тырысып бағады. Эфирдің мәдениет құралы, тәрбие бесігі, ұлт саятты скендігін мықты ұстанады.

«Сөз өнері – дертипен тен» деген даналық сөздің жаны бардай. Алайда экран тілінің әлі де күрмеуі киын, зерттелуі тиіс жағдайлары әлі де басым. Сөз сойлеу-тек қана жаттанды, әдемі соз шірімдері мен макал-мәттедерден тұрмайды. Әрине, көшілікке топырақ шашудан аулақпзы. Дегенмен де, кейбір әріптеріміз сөздің маңызы мен мәніне, астары мен тереңдігіне аса ден коймай, құнделікті жаттанды сөздермен, оның ішінде әр жердің өзіне тән диалектісімен сойлеуге күмартып тұрады. /Жалпы халықтық тілде қолданылып, сөздік құрамға енетін сөздер сол тілде сейлейтін адамдардың бәріне түсінікті болып келеді. Сондай-ақ жалпылама қолданыла бермейтін, тек белгілі бір аймак шенберінде гана жұмсалатын сөздерді-диалекті сөздер дейміз/. Мәселен, «келе тұғын, бара тұғын, манагы, бола тұғын, тыңда, келсей, болсай, отырсай т.б. Сондай-ақ көбінесе өзіміз қызыға көретін шет елдердің дайын көп сериялы фильмдерін телевірнілдік тікелей төржімаланғанда сөздер мен сөз тіркестері кейде ұялтып жерге қаратса, кейде ішек-сілеңді қатырып құлуге мәжбүрледі. Ақикатында әрбір арнаның, әрбір хабар таратқыш БАҚ-ның өзіндік саясаты, өзіндік жұмыс жоспары бар. Бірақ, фильм көрү қезінде аудармадағы өріп жүрген небір қателерді көргенде, асығыс казакшалу үрдісінің болғанына көз жеткізесіз. Бұл, бірінші кезекте қазақ тілінің мәртебесін төмөндөтіп, қадір-қасиетен аяққа таптайды. Алайда экран арқылы қазактың өзі түсінбейтін қазақша аударма хабарлардың көбейгендігі мемлекеттік тілді биік дәрежеге көтереміз дегенді тұншытырады. Экран мәденистіне деңдеп енген соңғы жаңалықтың бірі-ол акпарат берудегі журналистердің тыңдан түрлен салған тағы бір жаңалықты ойлап тапқандағы. Ол қадімгі тұрлаулы сойлем мүшелері баяндауыш пен бастауыштың орын алмасуы. Ереже бойынша баяндауыш дегеніміз-сойлемде бастауыштың қимылын, ісін, жай-күйін, кім, не екенін білдіріп тұратын тұрлаулы сойлем мүшесін атайды. Баяндауыштар көбінесе сойлемнің соңында тұрады да, не істейді? не болды? не етеді? қайтада? қанша? кім? не? деген сұрауларға жауап береді. Мәселен, кейбір арналарда /оның ішінде ұлттық арналар да бар/ журналистер мен тілшілер жаңалықтарын экран алдында көшілікке ұсынып жатқанда жоғарыда айтылған қателіктердің күесі болып жатамыз. Мәселен, жақында гана көшілік арналардың бірінде Елбасының «Мерейлі отбасы мүшелерін марапаттау сәтінен» тілші жаңалық берді. Оның мәтіні төмөндегідей:

«Мерейлері тасып шықкан «Мерейлі отбасы» байқауы жүлдегерлерінің алды елдеріне жетіп те үлгерді Елордадан. Солардың бірі – Бешімовтер еді Атыраудан. Жергілікті халық әуежайдан күтті алып, сый-күрмет корсеткен - құлсарайлық отбасы мүшелері еді. Бұлар мұнайшылар отбасынан шықкан Бешімовтер әүлеті». Мінс жаңалыкты тыңдал отырып жаңылып, берген акпаратының берекесін қашырып отырған тілшімен бірге өзінізде әбден шатаасыз. Қазақ тілінің шын мәніндегі ереже заңдылық құрылымы осылай шыгар деп сенесіз. Ал буыны бекімеген, білімі төмен жасөспірім сойлем күруда шынымен де осындағы заңдылыктар бар екен гой деп сенетініне таласымыз жок. Себебі, әрбір жас үрпак телевизияға қарап бой түзейді, ондағы әрбір сөз тіркестерінің дұрыс скендігіне күмән келтірмейді. Олар үшін журналистер мен тілшілерден аскан білімді адам жок.

Сахна тілінің ғалымы, профессор Д.Тұранқұлқызы: «Тіл байлығы – елдің елдігінің айғагы, көркем және гүлыми әдебиеттің, мәдениеттің салт-санасы. Тіл байлығы, тіл тазалығы, тіл мәдениеті – ұлт қасиетінің, санасының негізгі өнегесі, нағыз белгісі. Әр тілдің өз ыргагы бар. Қазақ тілі еш уақытта өзімен көршілес халықтардың тілдерінен кем болып, қатарынан қалып өмір сүрмегендігі, өз сыйбагасын ешкімге жібермегендігі мындаған жыл тарихында айқындалған. Біздің тіліміз – көркем,

бай. Мәселе, соны дұрыс пайдалана білуде. Өз тіліміздің сұлулығын сезбей, өзге тілдің сұлулығын сезіну екіталай. Қазақ тілінің өзге де ұлттық тілдер сиякты екшеліп, қырланған, тұрақталған, жалпыға ортақ зандаулықтары мен ережелері бар. Ол зандаулықтардың бір бөлігі сөздерді дұрыс таңдаپ, орнымен жұмсауга катысты» – дейді.

Сонымен, экран мәденисті біздің еліміз үшін маңызды, үлкен әлеуметтік мәселе. Себебі, телевизия әлемі - ұрпакты, ұлтты тәрбиейтін бүтін бір когам мен адамзаттың ой-пікірін, көзқарасын, ішкі жан дүниесін өзгертетті құбылыс. Осы жолда ұлт намысын арқалап жүрген төртінші билік өкілдері сөйлем құруда шатаспай, сөз сейлекендеге шұбаттай қазақ тілінің ғасырдан ғасырга, атадан балаға мұра болып келе жатқан бай сөздік қорын пайдаланып, жасандылыққа жол бермей, парасатты ұлттық экран мәденистін қалыптастырса деген тілектеміз!

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Мырзабеков Б. Ұлтты сую айып па?//Жас Алаш, 2002, 12 саны
- 2.Сагынтаев Н. Эфир тілі неге бұзылып барады? //Алаш Айнасы, 2011, 11 саны
- 3.Садық М. Деректі фильмнен киноға дейін // Астана, 2004.

МАЗМУНЫ

КЕНЖАЛИН Ж. ӘУЛЕТ Даңқын ӘСПЕТТЕГЕН АЗАМАТ	7
БЕКНИЯЗОВ Т. ҮЛАҒАТТЫ ҮСТАЗ СӘКЕН	8
СУЛТАНБАЕВ Г. ГУМАНИСТ ПРОФЕССОР	10
ШЫҢҒЫСОВА Н. ЖУРНАЛИСТ БОЛЫП ТУҒАН ТҮЛҒА	11
ҚАБЫЛҒАЗИНА К. ТАҒЫЛЫМДЫ ТҮЛҒА	12
АҒЫБАЕВ Қ. ЕРЛІК ТУРАЛЫ ДАСТАН	15
ҚҰРМАНБАЕВА А. ЖУРНАЛИСТЕР ТӘЛІМГЕРІ ӘРДАЙЫМ БИКТЕ	18
СӘБИТОВ Н. ЖУРНАЛИСТИҚ ЖЫЛЫ ЖУРЕГІ	21
ОРЫНБАСАРҰЛЫ С. АҚЫЛДЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ ӨЗ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ БОЛУЫ ТИІС	22
ӘЛ-ХАЛЕЛ ҚАРПЫҚ. САҒЫМБАЙ ШЫҚҚАН ШЫҢ, ҚОЗЫБАЕВ АСҚАН БЕЛЕС	26
ҚӨКЕНОВ С. ҚАЗАҚТІЛДІ БАҚ КЕЗ КЕЛГЕН ТАҚЫРЫПҚА БАРА БЕРЕТИН ӘМБЕБАП СИПАТҚА ИЕ БОЛЫП КЕЛЕДІ	28
ҚАБЫЛҒАЗИНА К. ЖУРНАЛИСТИКА ФЫЛЫМЫНЫҢ ЗОР ҮЛЕСКЕРІ	31
УАНАСОВА Д. ЖУРНАЛИСТ ИМИДЖІ ӨЗ ЕҢБЕГІМЕН ҚАЛЫПТАСАДЫ	33
МУХАТАЕВА К. МЕРЗІМДІ БАСЫЛЫМДАР ЖӘНЕ ISSN АҚПАРАТТАР ЖҮЙЕСІ	34
ОШАНОВА О. ТЕЛЕЖАРНАМАНЫҢ БАЛАЛАРҒА ЫҚПАЛЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚЫН ЗАҚМЕН ҚОРҒАУ	38
ӘБДИЕВА Р. КІТАП ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАРЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДАРЫН АЙҚЫНДАУ	41
ТОҚСАНБАЕВА Н. ОҚЫТУДЫҢ ЖА҆ЦА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН МЕҢГЕРУ – ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗІ	44
ХӘКІМОВА Т. ЖУРНАЛИСТ МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ САНДЫҚ ҚОЛ ҚОЮ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ	47
ӨЗБЕКОВА Г. КІСІЛІК ПЕН КІШІЛІК ИЕСІ	50
МЕРГЕНБАЕВА Қ. ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРҒА ӘДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУЛАР	51
РУШАНОВА Н. ЭКРАН МӘДЕНИЕТІ	52
ӘЛІҚОЖА Б. ПЛАТОН, АРИСТОТЕЛЬ, ӘЛ-ФАРАБИ ТРАКТАТТАРЫНДАҒЫ ГАММАЛАЫҚ МӘТІНДЕР	54
ҚЫДЫРМАНОВА С. «ӨЗІН – ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	61
МАЛДЫБЕКОВА Г. М. ӘУЕЗОВ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ /«Коксерек» әңгімесінің тақырыбы мен идеясы/	63
ӨЗБЕКОВА Г. САТИРА ТУРАЛЫ	69
БАЛТИЕВА Х., ГУЛАМОВА М. ТҮРІК ХАЛЫҚАРЫНЫҢ ТІЛДЕРІНДЕГІ ТІЛ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ҮҚСАСТАҚТАРЫ МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ	72
АЛКАМОВА Г. ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН БИОЛОГИЯ САБАҚЫНДА ҚОЛДАNU АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТАРЫ ЖОЛДАРЫ	75
ЧЕКЕТАЕВА Р., ОРАЗБАЕВА А. ҚҰМАШ НУРҒАЛИЕВ - ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕБІН АҚПАРАТТАНДЫРУЩЫ, ЖА҆ЦАШЫЛДЫҚТЫҢ ЖАРШЫСЫ	78
ҚҰРМАНАЛИНА Н. ИНТЕРНЕТ АҚПАРАТТЫҢ ТАРИХИ ДЕРЕК КӨЗІ РЕТИНДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	79
ӘЛБАТАРҰЛЫ І. ТАРИХЫМЫЗДЫ ТАНУДА ЖАС БУЫННЫҢ ҮЛЕСІ ҚАНДАЙ?	82
ДАРХАНБАЕВА М. СПОРТТАҒЫ PR: ОРНЫ МЕН РӨЛІ	84
ТОҚШЫЛЫҚОВА А. ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНДЕГІ ДІН МӘСЕЛЕСІНІН ЖАЗЫЛУЫ	90
ФАЙЗОЛЛА А. ҮЛТТЫҚ ТЕКТІЛІК ЖАЙЫНДА БІРЕР СЫР	92
ЛЕСКЕНҚЫЗЫ К. «АЛМАТЫКІТАП» БАСПАСЫ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?	93